

Què escoltarem avui?

preparació per als concerts del cicle simfònic

CONCERT 5

dissabte 15 de gener de 2011

Gilles Apap, violí solista i director

Orquestra Simfònica del Vallès: secció de corda

I

Béla Bartók (1881-1945)

Danses romaneses

Jordi Cervelló (1935)

Concertino per a violí i orquestra de corda

II

Béla Bartók (1881-1945)

Divertimento (darrer moviment)

Pablo Sarasate (1844-1908)

Aires bohemios (arranjament per a orquestra de corda)

Gilles Apap (1963)

Arranjaments de música zíngara de tradició romanesa

Què escoltarem avui? va dirigit a tothom que desitgi saber més sobre els autors, les obres i els intèrprets que intervenen en cada un dels concerts del nostre *cicle simfònic*. Veureu com tot plegat pren el màxim sentit quan vingueu a escoltar-nos.

Al final, hi apuntem unes quantes *propostes didàctiques* per a ús dels docents, una breu llista de *fonts d'informació* que són llocs on podreu aprofundir en els temes que haurem tractat, *entreteniments* i un *pont de contacte* entre vosaltres i nosaltres.

Índex

1. Presentació	5. Propostes didàctiques
2. Els compositors	6. Fonts d'informació
3. Les obres (amb l'Annex 1)	7. Entreteniments
4. Els intèrprets	8. Fonts consultades
	9. Contacta amb nosaltres

1 Presentació

Heu pensat mai quantes vegades la "llibertat", aquesta condició tan necessària, queda ofegada per altres circumstàncies? Aquesta temporada, en cada un dels concerts del nostre *cicle simfònic* hem volgut destacar la seva presència en un àmbit diferent. En el concert d'avui relacionem "llibertat" amb "ser apàtrida".

La llibertat sense fronteres

El nomadisme de la comunitat romaní l'ha condemnat a ser un paradigma de poble lliure. Des que, des de la regió índia del Panjab, els romanís s'estengueren per tot el planeta perseguint el somni d'una llar estable, han sabut deixar a cada indret l'empremta del seu talent artístic tot assimilant els trets principals de la música dels països d'adopció mentre l'adaptaven al seu particular tarannà. El resultat: unes músiques al·lèrgiques a ser empresonades dins de la cel·la d'una partitura, i d'una bellesa i un virtuosisme escandalosos, per plurals i per lliures. Posem per cas, la música zíngara. I atès que el violí és la senyera d'aquesta música amb seu al melic geogràfic d'Europa, estem convençuts que només un violinista apàtrida de vocació pot ser el més emotiu traductor de la llibertat expressiva d'un art apàtrida com el romaní. Gilles Apap té carta blanca per regalar-nos un concert amb la sal i el pebre de la llibertat més gustosa, és a dir, imprevisible i irrepètible.

Jordi Cos
President de l'Orquestra Simfònica del Vallès

On viu la llibertat, hi ha la meva pàtria · Benjamin Franklin (1706-1790)

El programa

I		
Béla Bartók (1881-1945)		<i>Danses romaneses</i>
Jordi Cervelló (1935)		<i>Concertino per a violí i orquestra de corda</i>
II		
Béla Bartók (1881-1945)		<i>Divertimento</i> (darrer moviment)
Pablo Sarasate (1844-1908)		<i>Aires bohemios</i> (arranjament per a orquestra de corda)
Gilles Apap (1963)		Arranjaments de música zíngara de tradició romanesa

Formació orquestral: orquestra de corda

Gilles Apap, violí solista i director convidat
Orquestra Simfònica del Vallès: secció de corda

On podem escoltar aquest concert?

divendres, 14 de gener de 2011* Teatre Auditori Enric Granados · Lleida, 20.30 h

dissabte, 15 de gener de 2011 Palau de la Música Catalana · Barcelona, 19.00 h

*En aquesta ocasió el programa presentarà una variació: les *Danses romaneses* de Béla Bartók seran substituïdes per fragments de dues de *Les quatre estacions. Op.8* d'Antonio Vivaldi (el primer moviment de *La primavera* i els tres moviments de *L'hivern*), que s'interpretaran obrint la segona part (en podeu trobar un breu comentari a l'Annex 1). Al seu torn, el darrer moviment del *Divertimento* de Béla Bartók passarà a ser interpretat com a cloenda de la primera part.

2 Els compositors

Jordi Cervelló i Garriga

compositor resident OSV, temporada 2010/2011

(Barcelona, 18 d'octubre de 1935)

Als sis anys va iniciar els estudis de violí amb els mestres Rosa Maria Faria i Joan Massià. Posteriorment, va estudiar virtuosisme amb Franco Tufari a Milà i amb Eugen Prokop, i composició a Barcelona amb Josep Maria Roma.

Jordi Cervelló, és una personalitat amb una llarga i singular trajectòria. Nascut un any abans de la guerra civil espanyola, la seva etapa de formació va ser plena d'entrebancs com la de tothom a qui li va tocar viure aquella època. Ambaixador de la música catalana a Israel durant uns anys; crític de la secció de música del diari *El País* durant la dècada dels

cap al món; ha tractat personalment a molts dels més grans violinistes del segle XX; s'ha passejat per mig món, i especialment per Sant Petersburg on li han enregistrat gran part de les seves obres.

A Jordi Cervelló ja li varen ser concedits el Premi Ciutat de Barcelona (1973) i la Creu de Sant Jordi. Aquest any 2010, ha estat distingit amb el Premi Nacional de la Generalitat en la categoria de música.

Recentment ha expressat el seu descontentament amb la situació actual de la música a Catalunya, en un article al diari *El País* (14-10-2010). Denuncia, entre altres coses, que en la relació entre el nombre d'orquestrats i el nombre d'habitants estem, literalment, a la cua dels països d'Europa.

Jordi Cervelló ha tingut la gentilesa d'acceptar ser compositor resident de l'Orquestra Simfònica del Vallès durant la temporada 2010/2011. En virtut d'això, hi mantindrà durant tota la temporada una vinculació especial que es visualitzarà en la interpretació que l'orquestra farà de quatre de les seves obres en diferents concerts del seu cicle simfònic.

Obres

El catàleg d'obres publicades de Jordi Cervelló sobrepasa la setantena de títols, i abasta un ampli ventall de formacions instrumentals. Té presència en una extensa discografia.

Per a més informació sobre Jordi Cervelló i les seves obres, podeu consultar els enllaços a *fonts d'informació*. Podeu veure un currículum detallat al dossier del CONCERT 3.

Pablo Sarasate (Pablo Martín Melitón Sarasate y Navascués)

(Pamplona, 10 de març de 1844 – Biarritz, 20 de setembre de 1908)

Biografia

El seu pare, músic militar, i la seva mare de seguida es varen adonar de les grans aptituds per a la música del seu fill. Així, la mare, recollia fil per randa totes les indicacions del professor de violí i cada dia a casa passava la lliçó amb el seu fill. Les seves cartes són testimoni del rigorós i disciplinat estudi que va organitzar per a Pablo, i desmenteixen el mite del virtuós amb una facilitat innata. Als set anys ja va fer el seu primer concert.

Després, va seguir els estudis de violí a Santiago de Compostel·la (entre 1846 i 1849) amb José Courtier (primer violí de la catedral i professor de l'Escola de Música); i a Pontevedra (1852), amb Urbano Casasvellas, un músic de la ciutat. També assistia regularment com a espectador als assajos de la banda del Regiment d'Aragó que dirigia el seu pare.

Gràcies a una pensió que li va concedir la Condesa de Espoz y Mina, va poder anar a estudiar a Madrid. Allí, la Reina Isabel II li va concedir una beca per a ampliar els seus estudis a París. En el transcurs del seu viatge cap a aquesta ciutat, va morir la seva mare víctima del còlera (el 20 de setembre de 1855, el mateix dia del mateix mes en què moriria ell). Quedà orfe, però el cònsol espanyol a Baiona, també pamplonès, i un matrimoni francès l'acolliren, fet que ell els agrairia tota la vida. L'any 1856 va ingressar al Conservatori de París, tutelat per Jean-Delphin Alard, i l'any següent va obtenir el Premi de Violí d'aquest centre.

Tot seguit, va començar la seva brillant carrera com a concertista que el duria per tots els racons d'Europa i d'Amèrica, on va ser aclamat en uns concerts memorables. Com a contrapartida, va abandonar els seus estudis de composició i només componia a estones perdudes, fet que es lamenta sovint. Va estar en actiu fins al darrer moment de la seva vida. Morí a Biarritz d'una angina de pit a l'edat de seixanta-quatre anys, i està enterrat a Pamplona, on la seva tomba rep constants homenatges.

Un perfil de músic romàntic

La figura de Sarasate encaixa perfectament en el perfil del músic romàntic del segle XIX. És l'artista que té consciència de pertànyer a una minoria escollida. Viu completament abocat a l'obra d'art, que passa per davant de qualsevol altra circumstància. La societat es volca cap a ell amb una admiració propera a la idolatria. Alguns tocs especials en el vestit i en el pentinat, i un estudiant aire de distanciament, acaben d'arrodonir la figura i justifiquen les seves excentricitats.

Però, contràriament al que podria semblar, Sarasate va ser sempre cordial i afectuós amb els seus conciutadans de Pamplona. Entre gira i gira, sempre retornava a la seva ciutat natal on era acollit amb grans mostres d'afecte popular. Participava en actes públics, com ara concerts i curses de braus, especialment durant les festes de San Fermín, el patró de la ciutat. Deixava diners a qui ho necessitava, i col·laborava en concerts benèfics.

Sarasate violinista

Segons els testimonis que ens han arribat de la seva època, les seves qualitats com a violinista no radicaven tant en la fogositat i el temperament, virtuts que s'atribuïen al gran violinista Niccolò Paganini (1782-1840), sinó més aviat en la subtilesa i flexibilitat dels atacs i les dinàmiques, en l'ús moderat del *vibrato*, en l'exactitud de l'afinació, sobretot de les notes agudes, en l'extraordinària agilitat de la mà esquerra, en la velocitat d'execució, i, per damunt de tot, en una bellesa de so captivadora, tot plegat embolcallat amb un aire d'absoluta facilitat.

La seva forma tan especial de tocar va estimular molts dels grans compositors de la seva època a dedicar-li obres seves, com per exemple Max Bruch (el *Concert per a violí núm. 2* i

la *Fantasia escocesa*), Édouard Lalo (el *Concert per a violí en fa menor* i la *Simfonia espanyola*), Henryk Wieniawski (el *Concert per a violí núm. 2*), o Camille Saint-Saëns (*Introducció i Rondo capriccioso* i els concerts per a violí núm. 1 i núm. 3).

Va posseir dos violins Stradivarius, un d'ells regal de la Reina Isabel II. En el seu testament en va cedir un al Conservatori de Madrid juntament amb 25.000 francs per tal que s'organitzés un premi que portés el seu nom. Aquest premi ha acabat convertint-se en el Premi Nacional de Violí.

Sarasate compositor

El grau de dificultat tècnica de les peces del seu catàleg és una mostra del seu nivell com a violinista, ja que no hauria compost mai res que ell mateix no s'atrevís a tocar.

És un compositor de petites formes, peces de caràcter, que demostren la seva gran versatilitat: tan aviat escriu fantasies sobre temes d'òperes, com recrea aires dels països que visita. Però té sempre presents les regions de la Península Ibèrica a les quals dedica obres inspirades en la seva música popular i, sobretot, la seva estimada Navarra, que personifica en la seva dansa, la jota.

Entre les seves obres més conegudes podem destacar *Fantasia sobre Carmen de Bizet*, op. 25; *Aires bohemios*, op. 20; *Habanera número 2*, op. 21; *Romanza andaluza*, op. 22; *Zapateado*, op. 23 i *Capricho vasco*, op. 24.

Béla Bartók

(Nagyszentmiklós, Hongria –actualment Sânnicolau Mare, Romania–, 1881 - Nova York, 1945)

Context social i entorn familiar

Bartók neix en un poblet d'una regió d'Hongria que l'any 1920 serà incorporada a Romania, i en un ambient de forta oposició envers la casa dels Habsburg. Aquesta dinastia de prínceps alemanys havia frustrat les esperances d'independència del poble hongarès nascudes amb la rebel·lió nacionalista de l'any 1848, i el va mantenir sota la seva dictadura durant vint anys. Va seguir una època molt inestable, amb un fort desequilibri social. Els camperols seguien sent molt pobres, però el règim quasi de senyors feudals havia anat sent substituït per una nova burgesia basada en la desigualtat.

Béla, quan té nou anys, després de la mort sobtada del seu pare pateix una greu malaltia que el converteix en un ser delicat i hipersensible. Per poder treballar, ell i la seva mare hauran de canviar de població diverses vegades.

Es casa dues vegades. Primer, l'any 1909, amb una alumna seva de setze anys, i tenen un fill: Béla. L'any 1923 es divorcia per tornar-se a casar, ara amb Ditta Pásztory, també de setze anys i alumna seva; l'any següent neix el seu segon fill: Péter. Ditta esdevindrà una excel·lent pianista.

L'any 1940, en veure apropar-se l'entrada d'Hongria a la Segona Guerra Mundial, Bartók aprofita la invitació de la Universitat de Columbia i emigra a Nova York. Allà fa conferències

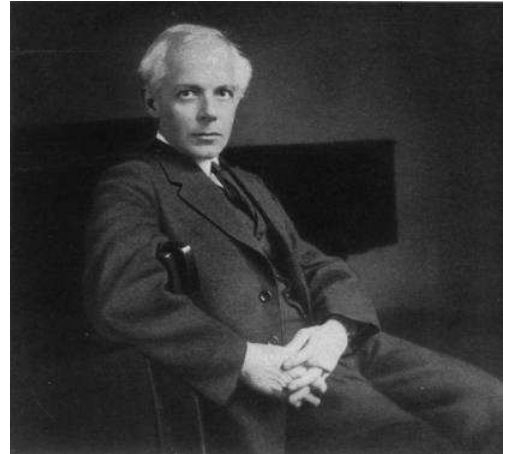
i concerts amb la seva dona Ditta, però les seves obres no s'interpreten. La seva situació econòmica empitjora ràpidament ja que la dignitat no li permet acceptar ajudes. Tot i que no ho sap, està malalt de leucèmia. Finalment li arriben alguns encàrrecs que l'animen a compondre. Morirà poc després.

Just després de la seva mort comença a créixer la seva popularitat. Actualment se'l considera com una de les figures fonamentals de la història de la música.

Trets de la personalitat de Bartók

En la seva joventut el domina un fort sentiment nacionalista hongarès que li comporta alguns maldecaps. Tot i haver rebut una educació profundament cristiana, es declara convençudament ateu. Es mostra molt crític envers alguns dels seus professors de música. És molt obstinat amb les seves idees.

També és un apassionat de les matemàtiques. Molts estudiosos veuen en les seves obres gran quantitat de relacions numèriques i geomètriques, i no dubten que Bartók les va buscar a plena consciència.

La recuperació del folklore

Juntament amb Kodály se'l considera un dels fundadors de l'etnomusicologia (estudi de la música de totes les civilitzacions diferents de l'occidental, aplicant una metodologia científica).

Es dedica a recollir cançons tradicionals i les enregistra amb un primitiu fonògraf de cilindres de cera. Es desplaça als poblets més aïllats, i cerca l'"arbre de les cançons", nom que rep la persona de la comunitat que en recorda més.

Cerca el veritable folklore hongarès, i s'esforça en destriar-lo de les influències i mescles amb la música zíngara. Creu trobar les seves arrels en el *Verbunkos*, antiga forma de dansa constituïda per una part lenta i una de ràpida que es van repetint. En això discrepa de Franz Liszt, que sostenia que la música hongaresa deriva de la música zíngara.

Estudia el folklore de cultures molt allunyades entre si i detecta similituds sorprenents entre elles. Afirmar que "la música popular descansa, en el fons, sobre un reduïdíssim nombre de formes, de tipus i d'estils originals". A partir d'aquí, transcendeix el seu interès per la música hongaresa i, sense abandonar-lo, dirigeix el seu esforç a aconseguir la fraternitat entre tots els pobles i cultures.

Evolució i influències

L'evolució de Bartók està marcada per les amistats que va incorporant durant la seva vida:

- Entre 1893 i 1899 va a l'escola a Pószony (actualment Bratislava) i estudia piano. Allà coneix Ernő Dohnányi (1877-1960), pianista i compositor com ell, que l'introdueix a Johannes Brahms (1833-1897). Brahms serà el seu primer gran referent.

- Entre 1899 i 1903 estudia al Conservatori de Budapest. Fa amistat amb Zoltán Kodály (1882-1967), compositor, pedagog i filòsof, amb qui fa el seu primer viatge d'estudis folklòrics per l'Alta Hongria i el Gran Altiplà. Junts publicaran la primera col·lecció amb les cançons que han recollit. Estudia l'obra de Franz Liszt (1811-1886); en les seves melodies zíngares creu trobar el primer referent del folklore hongarès.

- A mesura que va descobrint les cançons folklòriques dels camperols hongaresos, Bartók comença a incorporar els seus trets melòdics i rítmics a les seves composicions. Aquesta presència anirà augmentant i evolucionarà durant tota la seva vida fins esdevenir un dels elements més característics del seu estil.

- L'any 1902 assisteix a l'estrena d'*Així parlà Zartrusta* de Richard Strauss i coneix personalment el compositor. L'audició d'aquesta obra li produeix una profunda impressió, i la seva influència es deixarà notar en la seva producció a partir de llavors.

- L'any 1907 és nomenat professor de piano al Conservatori de Budapest. Gràcies a això, pot deixar de fer gires com a pianista i es concentra en la recerca de música folklòrica, sobretot a Transsilvània. De mans de Kodály, que torna de París, descobreix la música de Claude Debussy (1862-1918). Tot i que l'empremta de l'estil impressionista d'aquest compositor francès no es podrà veure directament en les seves obres, d'ell aprendrà una forma molt més lliure de tractar l'harmonia.

- En començar la Primera Guerra Mundial, deixa les expedicions i retorna a la composició. En la composició del seu segon ballet, *El mandarí meravellós* (1918), Bartók afegeix a la influència de Richard Strauss la d'Ígor Stravinski i la d'Arnold Schoenberg (però no en el seu vessant dodecafònic, al qual sempre es va oposar).

Resumint, Bartók crea un llenguatge musical personal i autènticament original a partir del folklore hongarès i de les noves tendències en el món de la composició. Tot i estar molt al dia dels nous corrents musicals, es manté sempre al marge de modes i especulacions, i, fidel a si mateix, fa una música sempre profundament humana. Cerca la síntesi musical entre orient i occident. El seu estil potser va ser massa nou per ser apreciat pels seus contemporanis.

Obres

Una òpera (*El castell de Barbablava*, 1918); dos ballets: *El príncep de fusta* (1917) i *El mandarí meravellós* (1926); *Cantata profana*, per a solistes, cor i orquestra (Londres, 1934); nombroses melodies i arranjaments de cançons populars.

Composicions per a orquestra: *Kossuth* (1903); *Música per a cordes, percussió i celesta* (Basilea, 1937); *Divertimento* (Basilea, 1940). *Concert per a orquestra* (Nova York, 1943, encàrrec del director Serge Koussevitzky); *Tres concerts per a piano* (el tercer, de 1945, dedicat a la seva dona, el deixa inacabat per molt poc i un alumne s'encarrega d'acabar-lo); dos concerts per a violí i un concert per a viola (inacabat).

Obres de cambra: *Sonata per a dos pianos i percussió* (Basilea, 1938); sis quartets de corda; *Contrasts* per a violí, clarinet i piano (1938); dues sonates per a violí i piano (1921 i 1922) i *Sonata per a violí sol* (1944, encàrrec de Yehudi Menuhin).

Obres pedagògiques; *Mikrokosmos* (dedicat a la pedagogia del piano); *44 duos per a dos violins* (dedicat a la pedagogia del violí).

També va publicar nombrosos escrits sobre temes d'etnomusicologia.

3 Les obres

Danses romaneses

Béla Bartók (1881-1945)

El títol original d'aquesta obra és *Román népi táncok* (Danses folklòriques romaneses). Basant-se en una sèrie de sis melodies per a violí procedents de la regió de Transsilvània¹, l'any 1915 Béla Bartók va compondre aquesta suite de sis peces per a piano. L'any 1917 les va readaptar per a orquestra de corda. Va contribuir encara més a augmentar la seva popularitat entre els violinistes el fet que el gran violinista amic seu Zoltan Székely (1903-2001) en fes una adaptació per a violí i piano.

Els seus sis moviments són:

- 1 - Jocul cu bâta** (o Joc cu bătă) (ballada amb un bastó). Enèrgica i alegre.
- 2 - Brâul**. La paraula Brâul fa referència a un cinturó de roba del vestit típic usat per homes i dones. Ràpida i alegre.
- 3 - Pe Loc** (sobre el terreny). Bastant lenta, amb pas ferm. Melodia a base de petits intervals que recorda la música de gaita.
- 4 - Buciumeana** (de la regió de Bucium). Airosa, amb una melodia inquietant.
- 5 - Poargă Românească** (polca romanesa). Antiga dansa romanesa semblant a la polca. Ràpida i animada.
- 6 - Mărunțel** (dansa ràpida). Dansa ràpida amb passos i moviments molt petits. En la versió per a orquestra de corda, la seva part final, "Piu Allegro", es presenta com una dansa independent, la setena.

¹Aquesta regió és anomenada en romanès Transilvania ("més enllà del bosc", nom derivat del llatí, llengua oficial a la regió fins al segle XIX), en hongarès Erdély (el mateix significat). En aquells temps constituïa un principat i formava part d'Hongria. Els romanesos també l'anomenen *Țara Ungureasca* (Terra dels hongaresos). Actualment forma part de Romania, juntament amb Moldàvia i Valàquia amb qui es va unir l'any 1918, i suposa més de la meitat de la seva superfície.

Majories ètniques hongareses a les regions veïnes d'Hongria

- àrees a Hongria on els hongaresos són majoria
- àrees fora d'Hongria on els hongaresos són majoria

Mapa topogràfic de l'actual Romania

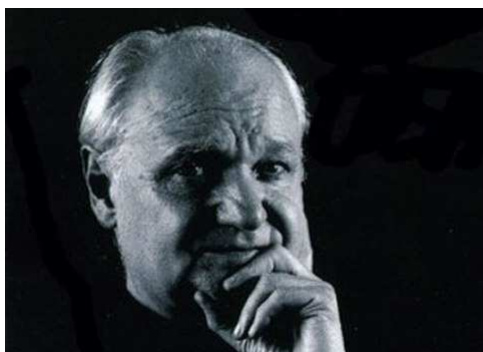
La carena de muntanyes emmarca aproximadament el perfil inferior de la regió de Transsilvània, que queda al seu nord-est. La zona de color gris representa l'altiplà de Transsilvània

Al segle IX, un grup ètnic provinent del cor de l'Àsia central, **els magjars**, va conquerir el territori que correspon aproximadament a l'actual Hongria, i s'hi va establir. El seu idioma pertanyia a la família de les llengües úgriques i d'ell va derivar l'Hongarès. Això explica l'existència d'aquesta illa de parla úgrica envoltada de llengües eslaves, germàniques i romàniques. Per extensió, sovint s'utilitza el terme "magjar" per a referir-se als hongaresos i a la seva llengua.

Concertino per a violí i orquestra de corda

Jordi Cervelló (1935)

El mateix compositor fa el següent comentari sobre aquesta obra, que acompanya la seva publicació a Editorial BOILEAU:

«**Concertino per a violí i orquestra de corda** és una obra composta el 1993. Es tracta d'una partitura directa i amb un toc virtuosístic que ha tingut com a principal preocupació crear una atmosfera distesa en la qual el solista i l'orquestra puguin desplegar, amb espontaneïtat, llurs capacitats tècniques i expressives.

És una obra de duració similar a la dels concerts del barroc i dividida en els tres típics moviments del mateix període: dos de ràpids, emmarcant-ne un de lent. Els dos primers, *Allegro burlesco* i *Adagio cantabile*, es desenvolupen d'acord amb l'esquema ABA. El tercer s'inicia amb una *cadenza* del solista que recull material temàtic del moviment lent precedent, tot enllaçant, sense interrupció amb el *Presto* que utilitza, com a idea principal, el dibuix melòdic que obre l'*Allegro burlesco*, més decidit però, i a compàs ternari.

L'obra va ser composta expressament per al violinista Gerard Claret i l'Orquestra Nacional de Cambra d'Andorra».

Cal remarcar l'excel·lent enregistrament que hi ha editat d'aquesta obra –Ensayo (ENY-2003)–, amb interpretació de l'Hermitage Orchestra-Camerata de Sant Petersburg, i amb Sergey Malov, una jove figura emergent de Rússia, com a violí solista. La direcció és d'Alexis Soriano.

Per acabar, podem recordar el comentari, aplicable també a *Concertino*, que el compositor ens va confiar sobre la intenció pedagògica d'algunes de les seves obres i que ja varem incloure en el dossier del CONCERT 3.

Divertimento (darrer moviment)

Béla Bartók (1881-1945)

Circumstàncies de la gestació de l'obra

El *Divertimento per a orquestra de cordes* va ser l'última obra que va compondre Béla Bartók abans d'abandonar Hongria per instal·lar-se a Nova York, l'any 1940, tot fugint de la segona guerra mundial.

Paul Sacher, fundador i director de l'Orquestra de Cambra de Basilea, ja havia encarregat anteriorment una obra a Bartók: *Música per a cordes, percussió i celesta* (1936). Tres anys després n'hi va encarregar una altra, però li va demanar que fos més senzilla, amb l'esperit del segle XVIII. El resultat fou el *Divertimento per a orquestra de cordes*.

Durant el temps que Bartók va estar component-la, Sacher va posar a la seva disposició el xalet que la seva família tenia prop de Berna (Suïssa), i li va donar tot tipus de facilitats. Bartók va compondre la peça en només quinze dies, entre el 2 i el 17 d'agost de 1939.

El terme *Divertimento*

A l'Enciclopèdia.cat podem llegir: «*Divertimento*: Forma musical sorgida a finals del segle XVII. Té diversos moviments (de tres a set), i alguns són de dansa. Sovint és per a petits conjunts d'instruments. Al segle XVIII designà habitualment una composició instrumental amb caràcter de suite. Mozart i Haydn n'escriviren de remarcables...» Per altra banda, el terme *Divertimento* ens indica que és una obra pensada principalment per a l'entreteniment dels oients i dels intèrprets.

L'obra

El *Divertimento* de Bartók es caracteritza, per una banda, per una voluntat conscient de recrear l'estil del període Clàssic de la música del segle XVIII (el que es coneix com estil *neoclàssic*), i, per una altra banda, per l'ús de les escales modals (escales sovint extretes de la música popular que s'escapen dels habituals models dels modes major i menor), tan omnipresent en les seves obres.

Els seus trets neoclàssics es poden veure en la recuperació de la textura del gènere barroc del *concerto grosso*, on s'oposava un petit grup de solistes a la resta de l'orquestra; en la utilització dels recursos de la imitació i de la fuga; i en les estructures dels moviments (forma *sonata*, forma *ternària* i *rondó*).

L'obra presenta grans contrastos en l'aspecte dinàmic. També mostra molta riquesa i caràcter en el ritme, amb forts accents i sorpreses. El seu llenguatge harmònic és, en general, molt modern.

Els seus tres moviments són:

I - Allegro non troppo. Es presenta com un vals amb influències gitanes, com es pot observar pels modes utilitzats en la melodia i pels ritmes sincopats amb accents col·locats irregularment. Té estructura de forma *sonata*.

II - Molto adagio. És una música molt lenta i fosca. És menys tradicional i menys dins l'estil neoclàssic que el moviment anterior. En alguns moments l'harmonia arriba a les portes de l'atonalitat. Té estructura de forma *ternària*.

III - Allegro assai. Està escrit en estil de dansa. Harmònicament, és més clarament modal i menys dissonant que el moviment anterior. Inclou una fuga a tres veus completa que culmina en una cadència per a violí sol en estil recitatiu i aire de música gitana. Es tanca amb una secció ràpida que recorda els últims quartets de corda del compositor. Està estructurat en forma de *rondó*.

Aires bohemios³, op. 20, també anomenada Aires gitanos (Zigeunerweisen, en alemany; Gypsy airs, en anglès)

(arranjament per a orquestra de corda)

Pablo Sarasate (1844-1908)

És probablement l'obra més coneguda de Sarasate, i la que més agrada de tocar als grans violinistes. Forma part del repertori habitual de molts d'ells.

En aquesta obra, Sarasate, va aconseguir aquella singular qualitat de saber fer lluir els recursos més espectaculars de l'instrument amb la més gran naturalitat gràcies a una

Pablo Sarasate

perfecta adequació a les seves possibilitats, fruit d'un profund coneixement pràctic del violí i d'una total identificació amb ell.

L'obra va ser estrenada a Leipzig l'any 1878, el mateix any en què fou escrita. L'original és per a violí i orquestra, però se n'han fet diverses adaptacions per a violí i piano, i també per a violí i orquestra de corda, com la que podrem escoltar en el nostre concert.

Recrea l'aire de la música gitana (d'aquí en ve el títol). Segueix de prop l'estructura de la czarda, dansa d'origen hongarès que, com ja hem assenyalat en alguna altra ocasió, es caracteritza per començar de forma lenta i cadenciosa, i anar accelerant progressivament fins assolir un ritme frenètic.

Així, en aquesta obra d'uns onze minuts de durada, tot i que està escrita en un sol moviment, podem diferenciar quatre fases que corresponen a quatre etapes rítmiques diferents.

1 – Moderato. Caràcter dramàtic, virtuosístic i molt lliure en el ritme. El violí, amb una gran energia, exposa una melodia, com una gran cadenza. L'orquestra, amb la mateixa força, tan aviat el recolza com li fa de contrapunt amb breus intervencions.

2 – Lento. Tot seguit, l'orquestra, molt fluixet, de forma quasi imperceptible, comença a caminar tot marcant un ritme lent i solemne. El violí solista adopta un to tendre i planyívol i desenvolupa una melodia plena de *soldadures* (melodies que enllacen dues seccions diferents d'una obra musical) executades amb molt de *rubato* (elasticitat en el ritme), constituïdes per llargues corrues de notes rapidíssimes. Cap al final, el violí treu un xic més de caràcter per enllaçar amb...

3 - Un poco piú lento. Consisteix en una senzilla cantilena, plena, trista i emotiva, on el violí solista és recolzat per tota l'orquestra. En el final, suavíssim, tot desapareix.

4 - Allegro molto vivace. Tot d'una, arrenca el ritme trepidant. Sobre un acompanyament d'orquestra, el violí vola dibuixant un solo espectacular que inclou un mostrari dels efectes i recursos més brillants d'aquest instrument (cops d'arc, harmònics, *pizzicatos* amb la mà esquerra...).

³El terme "Bohemi" produeix una mica de confusió deguda a que es fa servir en tres sentits diferents. Amb l'ajut del Diccionari de la llengua catalana, farem un intent d'aclarir-ho:

1) Bohemi: («habitant de Bohèmia»). Bohèmia (Čechy en txec, *Böhmen* en alemany) és una de les tres regions històriques que componen la República Txeca. La seva capital és Praga. La majoria dels seus habitants són de religió catòlica i la seva llengua és el txec. Antigament va ser un regne.

2) Bohemi (o bohemià): («nom donat als individus del poble gitano») (també anomenat romaní o zíngar). Sembla ser que el terme "bohemià" va començar a ser utilitzat a França (*bohémiens* o *boumians*) per designar el poble romaní pel fet d'haver accedit al centre d'Europa, en el segle XV, mitjançant un salconduit del rei de Bohèmia. Probablement, és en aquest sentit que Sarasate utilitza el terme *bohèmios*, ja que l'estil d'aquesta obra és un calc de l'estil de la música zíngara.

3) Bohemi: «Artista que mena una vida precària i desordenada, deslligat de les convencions socials».

tracten de descriure l'ambient de cada una de les quatre estacions de l'any. Els seus títols (*La primavera, l'estiu, La tardor i L'hivern*) així com els quatre sonets de contingut costumista escrits pel mateix Vivaldi que els acompanyen, fan que aquesta obra pugui ser considerada com una obra de gènere "descriptiu" i un precursor d'aquest gènere que serà tan explotat durant el romanticisme i períodes posteriors.

Gilles Apap ens proposa una reinterpretació d'alguns moviments de *Les quatre estacions* op. 8. Si bé en essència el que escoltarem és la partitura en la seva forma original, pot passar que en alguns moments quedem desconcertats per les aportacions del nostre sorprenent convidat.

4 Els intèrprets

Gilles Apap, violí solista i director convidat

És reconegut arreu tant pel seu virtuosisme en la interpretació de les peces bàsiques del repertori clàssic, com pel seu interès per tota mena de música tradicional. Interpreta estils com ara el *blue grass* americà, la música gitana, el violí cèltic o la música tradicional de l'Índia, amb la mateixa dedicació, amor i domini amb què interpreta Bach, Mozart o Ravel.

Nascut a Algèria, va créixer a Niça, on va estudiar violí amb André Robert. Posteriorment, va seguir els seus estudis al Conservatori de Música de Niça amb Gustave Gaglio, i al Conservatori Nacional Superior de Lió amb Veda Reynolds. Després es va traslladar a Amèrica per estudiar al Curtis Institute i s'establí a Califòrnia, on durant alguns anys va ocupar el lloc de primer violí de l'Orquestra Simfònica de Santa Barbara.

L'any 1985 va guanyar el premi de música contemporània del Concurs Internacional Yehudi Menuhin i, l'any 1989, el mateix Menuhin en persona li va demanar d'actuar a la Berliner Philharmonie, a Berlín, amb l'Enescu Foundation.

Actualment, els compromisos de Gilles Apap inclouen concerts a l'Amèrica del Nord, l'Amèrica del Sud, Europa, Rússia, Turquia, Israel, l'Índia, la Xina, el Japó, Nova Zelanda i Austràlia.

Gilles Apap toca habitualment amb la majoria d'orquestrs filharmòniques més conegudes d'arreu del món.

Amb el seu trio, The Colors of Invention, que forma juntament amb altres reconeguts solistes francesos (l'acordionista Myriam Lafargue, el cimbaler Ludovit Kovac i el contrabaix Philip

Noharet), fa concerts habitualment per tot Europa, els Estats Units, el Japó, Rússia i Amèrica del Sud.

Ha donat classes a l'Acadèmia Menuhin de Gstaad (Suïssa), a la Menuhin School de Londres, i a la Universitat de Benarés, a l'Índia. A més, cada any imparteix classes magistrals per tot el món.

Ha enregistrat tres CD per a Sony Classical. L'any 1999 va crear el seu propi segell, Apapaziz Productions, i, des d'aleshores, ha editat sis àlbums de diversos estils (clàssics i populars).

Bruno Monsaingeon, conegut per les seves pel·lícules sobre Glenn Gould i Sviatoslav Richter, ha elaborat dos documentals sobre Apap: *The Unknown Fiddler of Santa Barbara* i *Gilles Apap Plays the Mozart 'Third Violin Concerto'*.

La primavera del 2004, Apap va participar en una altra pel·lícula, *Apap Masala*, rodada entre els Estats Units i l'Índia. En ella es poden veure alguns dels millors violinistes i mestres clàssics de l'Índia com interpreten, al costat d'Apap, música clàssica tant de la cultura europea i com de la cultura de l'Índia.

Aquestes tres pel·lícules s'emeten sovint pels canals de televisió europeus.

Més informació, a la seva pàgina web oficial: <http://www.gillesapap.com/>

Orquestra Simfònica del Vallès

L'Orquestra Simfònica del Vallès (OSV) va néixer l'any 1987 en el si de l'Associació d'Amics de l'Òpera de Sabadell. Un any després, s'organitzà empresarialment com a societat anònima laboral. Això vol dir que els seus músics i treballadors són al mateix temps propietaris i accionistes: a les seves mans està decidir què fer i com fer-ho, amb el compromís i la il·lusió que això suposa. Per altra banda, el fet de no estar totalment suportada econòmicament per cap institució fa que sigui una orquestra que viu com cap altra del seu públic, dels seus concerts: en definitiva, de la seva qualitat. Aquest funcionament, cas únic a l'estat espanyol, converteix l'OSV en una orquestra molt especial.

La seva activitat és intensa —més de cent actuacions l'any—. Es centra, per una banda, a Sabadell, on realitza la seva temporada de concerts simfònics i participa en el cicle Òpera a Catalunya com a orquestra titular; i, per altra banda, a Barcelona, al Palau de la Música Catalana, on desenvolupa el cicle Concerts Simfònics al Palau amb deu programes anuals. A més, es desplaça constantment per realitzar concerts, en general dins de Catalunya.

Successivament, han estat directors titulars de l'orquestra: Albert Argudo (de 1988 a 1992), Jordi Mora (de 1993 a 1997), Salvador Brotons (de 1997 a 2002), Edmon Colomer (de 2002 a 2005) i David Giménez Carreras (de 2006 a 2009). Des de setembre del 2009, n'és el director titular Rubén Gimeno.

L'any 1992, l'OSV va ser distingida amb el Premi Nacional de Música, atorgat per la Generalitat de Catalunya.

L'OSV està patrocinada per Fundació Banc Sabadell, Obra Social Caixa Sabadell, Fundació Caixa Girona, Ajuntament de Sabadell, Establiments Viena i Bardet Grup, i rep el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de l'Institut Català de les Indústries Culturals.

Rubén Gimeno, director titular de l'OSV

Des de la temporada 2009-10 és el director titular de l'Orquestra Simfònica del Vallès. Abans, durant gairebé una dècada, havia estat director de la Joven Orquesta de la Sinfónica de Galicia, càrrec que compaginava amb una plaça de violinista a l'Orquestra Sinfónica de Galicia.

Es va iniciar en la direcció d'orquestra de la mà del director nord-americà James Ross, i es va graduar a la Universitat de Maryland (EUA). Tot seguit, estudià al Conservatori d'Estocolm amb Jorma Panula. També va rebre classes dels mestres Alan Gilbert, Esa-Pekka Salonen, Jukka Pekka Saraste i Leonard Slatkin.

Ha col·laborat com a director convidat amb la majoria de les orquestres espanyoles, i, fora de la Península, amb la Noorkoping Symphony Orchestra, la Gavle Symphony Orchestra, l'Orquestra de Cambra de Ginebra, l'Orquestra de l'MMCK (Japó) i l'Orquestra Nacional de Colòmbia. Ha dirigit solistes de gran nivell, com Dmitri Sitkovetski, Fazil Say, Kirill Gerstein i María Bayo.

En l'àmbit de la lírica, ha dirigit les noves produccions del Teatro Campoamor d'Oviedo: *Marina, La Gran Vía* i *Agua, azucarillos y aguardiente*. Recentment, ha dirigit *Cádiz*, de Chueca, amb l'Orquestra Sinfónica de Galícia.

Els seus compromisos més immediats inclouen un enregistrament amb la Sinfónica d'Euskadi per a una col·lecció, del segell Claves, dedicada als compositors bascos.

5 Propostes didàctiques

- Del *Concertino per a violí i orquestra de corda* de Jordi Cervelló, escolta el primer moviment (després de la introducció) i el tercer moviment (després de la cadenza), i compara les dues melodies principals. Pots veure que són quasi iguals. Observa que una és en compàs de quatre temps, i l'altra en compàs de tres temps (ho pots escoltar a Spotify).

- Béla Bartók va recuperar de la música popular l'ús de les escales pentatòniques. Què és una escala pentatònica? Pots inventar-ne tres exemples començant amb la nota do? Pots dir una altra cultura que es caracteritza per la utilització d'aquest tipus d'escala en la seva música?

- De segur que deus recordar la cançó *És l'hora dels adéus*. Si t'hi fixes bé, podràs observar que està construïda amb les notes d'una escala pentatònica. Pots determinar les notes d'aquesta escala? Segons com la cantis, és possible que descobreixis una nota que s'escapa de l'escala: pots dir quina nota és?

- Si sobre cada una de les set notes d'una escala de do major (les tecles blanques del piano) construeixes una escala d'una octava, obtindràs set escales que corresponen als set antics "modes grecs". Podries dir el nom de cada un d'ells? Pots experimentar i inventar una melodia en cada un d'ells, tenint en compte que comenci i acabi en la primera nota del mode. Pots observar els diferents colors de les melodies que vas obtenint.

- Béla Bartók també va estudiar la música àrab. El mode de la música àrab més conegut pels occidentals es caracteritza per contenir dues vegades l'interval de segona augmentada. Es forma a partir d'una escala major, amb el segon i el sisè graus rebaixats un semitò (si comencem per la nota do, hem de fer servir el re bemoll i el la bemoll). En el llenguatge corrent, sovint ens hi referim amb el nom d'"escala àrab" i també d'"escala zíngara" (per ser precisos, l'hauríem d'anomenar "escala major doble harmònica"). Pots experimentar amb ella i fer-la servir per inventar una melodia?

- Pots escoltar, de l'obra "Danses folklòriques romaneses" de Béla Bartók, la tercera i la quarta dansa, i observar l'aire exòtic del mode que utilitza, amb presència de segones augmentades.

- L'amic i company de Béla Bartók, el compositor, pedagog i filòsof Zoltán Kodály (1882-1967), va treballar molt pel cant coral. En concret, va idear un mètode de pedagogia musical basat en la cançó popular que ha tingut ressò en una escola pedagògica a Catalunya: el mètode Ireneu Segarra. Pots dir quines són les idees bàsiques d'aquestes dos mètodes? http://www.solohijos.com/musica/html/esc_musica/metodos.php#destino4
http://grups.blanquerna.url.edu/m5/Metodologies/Ireneu/#El_m%C3%A8tode_Ireneu_Segarra

- Pablo Sarasate va posseir dos violins del gran *luthier* Antonio Stradivarius (1644-1737), el qual va formar part de l'Escola de Cremona, a Itàlia. Pots dir el nom de dos altres grans constructors italians de la mateixa època?

http://es.wikipedia.org/wiki/Antonio_Stradivarius

- Hi ha una òpera de Giacomo Puccini (1858-1924) que duu per títol *La Bohème*. Pots esbrinar de què tracta l'argument? Pots dir si el sentit que aquí es dóna a la paraula "bohemi" és el mateix que li dóna Sarasate en el títol de la seva obra *Aires bohemios*?

6 Fonts d'informació

Informació sobre Jordi Cervelló

Jordi Cervelló. Biografia (dins de la pàgina web de l'Orquestra Simfònica del Vallès)

<http://www.osvalles.com/ca/node/30>

Jordi Cervelló. Catàleg d'obres a l'Associació Catalana de Compositors

<http://www.accompositors.com/compositores-obras.php?idComp=35&AcclD=25b92f5c0fd55008c83c4db7d422b917>

Jordi Cervelló. Catàleg d'obres editades a Editorial BOILEAU

<http://www.boileau-music.com/buscar.asp?idioma=1>

Jordi Cervelló. Entrevista emesa a Nydia (programa de Canal 33)

<http://www.osvalles.com/blog/2010/11/jordicervello-nydia/>

Jordi Cervelló. "L'índex simfònic", article publicat al diari *El País* el dia 14-10-2010, on reflexiona sobre la situació de la música a casa nostra

<http://www.osvalles.com/blog/2010/10/article-jordicervello/>

Informació sobre Pablo Sarasate

Aires bohemios interpretat pel mateix Pablo Sarasate (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=ABm7nMVyNh4>

Aires bohemios interpretat per Sarah Chang (vídeo a YouTube)

http://www.youtube.com/watch?v=W_H2BEJbt0&feature=related

Informació sobre Gilles Apap

Gilles Apap dirigeix i interpreta la part de solista del tercer moviment del *Concert per a violí i orquestra núm. 3* de W. A. Mozart. Exemple de les seves dots d'intèrpret de violí clàssic.

<http://www.youtube.com/watch?v=e4NaTLp4n5c>

Gilles Apap. *Concert per a violí i orquestra núm. 3* de W. A. Mozart. La sorprenent cadenza que aquest violinista ha inventat per al tercer moviment (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=VmjGDBWZZFw>

Gilles Apap. Exemple de com incorpora un grup orquestral (l'Orchestra Camerata Ducale, a Vercelli) al seu món de música popular (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=sz9PsaTmZzl>

Gilles Apap toca música popular amb un grup de músics amics (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=OpVeNtem5Yk>

Gilles Apap toca música popular tot sol en el bis d'un concert (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=wFSIQwn5HvQ>

Informació sobre Béla Bartók

Béla Bartók . Biografia i obres (Viquipèdia, en català)

http://ca.wikipedia.org/wiki/B%C3%A9la_Bart%C3%B3k

Dances romaneses de Béla Bartók interpretades per Janine Jansen (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=UHZt6lTdSto>

Dances romaneses de Béla Bartók interpretades per una orquestra de cambra, de corda sola (vídeo a YouTube)

<http://www.youtube.com/watch?v=2Vtx8NfvOiA>

Fonts d'informació generals

(El contingut a cada Viquipèdia és diferent)

Accés a la Viquipèdia (en català)

<http://ca.wikipedia.org/wiki/Portada>

Accés a la Wikipedia (en castellà)

<http://es.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Portada>

Accés a la Wikipedia (en anglès)

http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

Accés a Spotify. Cal registrar-se a Spotify Open (gratuït). Mitjançant el seu cercador podreu accedir a totes les obres que vulgueu escoltar

<http://www.spotify.com/es/products/free/>

7 Entreteniments

Un joc

Què és un *divertimento*? Assenyala la resposta correcta:

- A) Una composició amb intenció còmica
- B) Una composició que fa riure
- C) Una composició que el compositor ha fet per divertir-se
- D) Una composició on l'aspecte formal preval sobre el missatge
- E) És una altra manera d'anomenar "un acudit"
- F) Forma musical que va ser molt popular al segle XVII, composta per a un grup reduït d'instruments. L'estil solia ser alegre i desenfadat

Solució: D

Tres anècdotes

Per fer-nos a la idea de fins a quin punt va ser popular Pablo Sarasate en el seu temps, només cal dir que l'escriptor anglès Sir Arthur Conan Doyle (1859-1930), en la seva obra *El club dels pèl-rojos*, fa que el seu personatge, el detectiu Sherlock Holmes, retardi la

investigació del cas perquè, com a bon aficionat al violí, no es vol perdre un concert del nostre excepcional violinista al Saint James's Hall de Londres.

Béla Bartók tenia una gran facilitat per aprendre idiomes i aprofitava els viatges per aprendre la llengua d'allà on anava. A banda de les nocions que tenia de l'àrab i del turc, va arribar a dominar amb normalitat vuit idiomes: l'anglès, el francès, l'eslovac, l'italià, el castellà, el romanès, el rus, i l'alemany, però aquest últim idioma es negava a parlar-lo.

Béla Bartók mostrà sempre un gran amor per la natura. De jove, col·leccionava insectes i papallones. Més endavant, emprengué l'elaboració d'un herbari que l'acompanyava sempre en els seus viatges.

8 Fonts consultades

El comentari "Pablo Sarasate" inclou informació continguda al llibret del CD
"Pablo Sarasate, Obra completa, volum 1", rtve Música 65042

El comentari "Béla Bartók" inclou informació continguda als llibres:
"Historia universal de la música", Tomo 2. Autor: Roland de Candé. Editorial Aguilar, Madrid, 1981
(en castellà, traduït de l'original en francès); i
"Bartók". Autora: Pierrette Mari. Editorial ESPASA-CALPE, S. A. Madrid, 1976 (en castellà, traduït de l'original en francès)

Del comentari "Danses romaneses, de Béla Bartók", els mapes de la nota del final procedeixen de:
<http://ca.wikipedia.org/wiki/Magyar> i de <http://ca.wikipedia.org/wiki/Transsilv%C3%A0nia>

Del comentari: "Arranjaments de música zíngara..." la imatge procedeix de: <http://ca.wikipedia.org/wiki/Viol%C3%AD#Hist.C3.B2ria>

9 Contacta amb nosaltres

Si vols fer alguna observació o algun suggeriment, ens agradarà molt que ens envïis un correu a osv@osvalles.com i ens ho expliquis.

Redacció: Xavier Riba

Orquestra
simfònica
del Vallès

www.osvalles.com
Narcís Giralt, 40 . 08202 Sabadell
Tel. 93 727 03 00 . Fax 93 727 22 28

Trobareu "Què escoltarem avui" a la pàgina web de "la Simfònica": www.osvalles.com a l'apartat *Dossiers pedagògics* des d'on el podreu llegir, descarregar o imprimir